

Forum

Liefdesverklaring aan een muurbloempje

Over kunst in de openbare ruimte

Pieter Hoexum

De organisatoren van de Amsterdamse Straatkunstprijis willen zoveel mogelijk mensen laten kijken naar kunstwerken in hun omgeving. 'Hoe meer mensen door een kunstwerk geprikkeld worden, hoe belangrijker en waardevoller het werk wordt.' Daarmee is Pieter Hoexum het niet eens. Wat hem interesseert, zijn de beelden die de nominatie niet haalden, de stille, bescheiden beelden – de 'muurbloempjes'.

Op een grasveldje naast het schoolplein van de school van mijn dochters staat een merkwaardig geval: een in beton uitgevoerd, gigantisch uitvergroot rood bloedlichaampje. Over het hele geval en pal over het gat in het midden loopt een roestvrijstalen 'beugel', die precies boven dat gat knikjes heeft, zodat het ook nog een vergrote versie zou kunnen zijn van zo'n instrument dat gebruikt wordt in een laboratorium, om te destilleren of zoiets. Als het niet buiten zou hebben gestaan en van beton zijn gemaakt, zou het zo'n typisch hip zitmeubel kunnen zijn: grappig om te zien, maar ergonomisch volkomen onverantwoord. Niet dat het ding niet intensief gebruikt wordt – de verf is er grotendeels afgesleten –, maar dan als speeltoestel. Het is echter een kunstwerk.

Toegegeven, het is geen meesterwerk, maar ik raakte er in de loop van de tijd steeds meer van gecharmeerd. Toch heb ik het niet genomineerd voor de Amsterdamse Straatkunstprijis, als dat al gekund zou hebben, want het beeld staat wel dicht bij, maar niet in Amsterdam – meer verklap ik niet, ik hou het liever een beetje voor mezelf. Niet dat die Straatkunstprijis geen sympathiek initiatief is: iedereen kon via internet een kunstwerk nomineren, waarna een jury er negen selecteerde en het publiek uiteindelijk daaruit een favoriet verkoos (zie ook: www.straatkunstprijs.nl/amsterdam). De organisatoren van de Straatkunstprijis willen zodoende 'zoveel

mogelijk mensen laten kijken naar de kunstwerken die op allerlei plekken in hun omgeving staan. Want dán pas krijgen ze betekenis en waarde in het publieke domein.'

Verfrissend is ook wel dat ze het publiek rechtstreeks aanspreken: 'Kunstwerken in de openbare ruimte staan er voor jou – de gebruiker en eigenaar van die openbare ruimte! Pas als jij ernaar kijkt en er wat van vindt, krijgt het kunstwerk betekenis en waarde. Hoe meer mensen door een kunstwerk geprikkeld worden; hoe belangrijker en waardevoller het werk wordt.' Maar met dat laatste kan ik het toch niet eens zijn: het is natuurlijk niet zo dat een kunstwerk dat meer mensen 'prikfelt', belangrijker en waardevoller is. Sowieso is het jammer dat de aandacht van het brede publiek waarschijnlijk alleen getrokken kan worden met zo'n systeem van nominaties en verkiezing. Dan is het ook bijna onvermijdelijk dat een schreeuwerige installatie zoals *Les Pisseurs d'Amsterdam* hoge ogen gooit, hoewel die gelukkig het veel kalmere *Man en schaap* voor moest laten. Maar ik was sowieso veel meer geïnteresseerd in de genomineerden dan in de winnaar, en nog meer in de beelden die de nominatie niet haalden, de stille, bescheiden beelden – de 'muurbloempjes'.

Overbodig én onmisbaar

In het geval van 'mijn' beeld duurde het maanden

voordat ik het überhaupt zag. En dan nog zag ik het slechts vanuit mijn ooghoeken, als ik stond te wachten bij het uit school halen van mijn dochters. Maar langzamerhand schuifelde het beeld steeds verder mijn blikveld binnen. Uiteindelijk kan ik niet anders zeggen dan dat het beeld mij voor zich gewonnen heeft. Het is heerlijk om je blik er even op te laten rusten en je gedachten erover de vrije loop te laten. Ik zou het beeld dan ook niet graag meer missen. Dat is natuurlijk ook het wonderlijke aan kunstwerken: zolang ze er niet zijn, mis je niets, maar als er eenmaal zijn, kun je niet meer zonder. Kunst is zowel overbodig als onmisbaar.

Iemand die daar, als het kunst in de openbare ruimte betreft, heel anders over denkt, is Arie Boomsma. Hij schreef een bijdrage voor het boek *Wat we missen kunnen*, een bundeling antwoorden van verschillende schrijvers, columnisten en bekende Nederlanders op de vraag wat ze kunnen missen (bij wijze van voorpublicatie daarvan werd Boomsma's bijdrage gepubliceerd in *NRC Next*, 30 september 2010). Volgens Boomsma kunnen we kunst in de openbare ruimte missen, als kiespijn zelfs. Boomsma merkt voor de zekerheid meteen op dat hij niet tegen kunst is – als trouw lid van de linkse kerk is dat zijn favoriete hobby. Maar hij wenst slechts van kunst te genieten als die tentoongesteld wordt in een museum of galerie, in elk geval in een niet-openbare ruimte.

Boomsma meent dat 'buitenkunst', zoals ik het maar noemen zal, per definitie misplaatst is. Op het schoolplein tegenover het huis waar de kleine Arie opgroeide stond een raar kunstwerk, 'een anorectische Barbapapa'. Net als de andere kinderen meende hij dat het om een klimrek ging, maar de mededeling van zijn moeder dat het een kunstwerk betrof, bracht hem in een staat van verwarring waarvan hij eigenlijk nog niet gekomen is. Bovendien werden hij en zijn broers, na een verhuizing, opnieuw dagelijks geconfronteerd met een raar kunstwerk. In een park dat ze op weg naar school doorkruisten, stonden 'grote bruinroestige gevaarten met scherpe hoeken, alsof het gigantische gevouwen A4'tjes waren, één liggend en één staand'. Bij het spelen met dit kunstwerk vielen gewonden, maar: 'De gemeente heeft die dingen vreemd genoeg nooit weggehaald. Ze liggen er nog steeds. Abstract, roestig bruin, zoals ze in honderden plaatsjes in ons land te vinden zijn. Waarom? Waaraan dragen deze objecten bij?'

Boomsma maakt zich echt boos, niet op de kunstenaars ('die kun je niet kwalijk nemen met een flinke subsidie aan de slag te gaan als ze daartoe de kans krijgen'), maar op de opdrachtgevers: 'Ik richt me hier tot de beleidsmakers. De wethouders die besluiten grote budgetten uit te trekken voor kunstobjecten langs snel-

wegen of op rotonden – gek genoeg vaak ook nog op zeer onverantwoorde plaatsen. Zij zijn de boosdoeners.'

Als ik het goed begrijp, wil Boomsma het publiek dat ongevraagd geconfronteerd wordt met kunst in bescherming nemen. Een dergelijke confrontatie kan volgens hem beter plaatsvinden in speciaal daarvoor bestemde ruimtes: musea en andere tentoonstellingsruimtes.

Overbodig of overdadig?

Helemaal ernaast zit Boomsma geloof ik niet, maar hij maakt een vergissing die velen die hebben bijgedragen aan de bundel maakten: ze verwarren overbodig met overdadig. De ondertitel van de bundel luidt: *Een manifest tegen de overdaad*. Overbodige dingen vormen meestal geen onoverkomelijk probleem, omdat ze wel te negeren zijn. Problematisch wordt het pas met overdadig aanwezige dingen, die daardoor onontkoombaar zijn. Overdadigheid kunnen we inderdaad missen, als kiespijn zelfs. Maar bij overbodige zaken ligt het veel ingewikkelder, daar kunnen we extra van genieten en dat is dan ook hun bestaansrecht: 'The only excuse for making a useless thing is that one admires it intensely', merkte Oscar Wilde al op. En hij voegde daar (in het voorwoord bij *The Picture of Dorian Gray*) zijn bekende credo nog aan toe: 'All art is quite useless'. In die zin is alle kunst overbodig en paradoxaal genoeg juist daarom onmisbaar.

Zonder de overdadige buitenkunst, de schreeuwelijkerds, zou de wereld er een stuk mooier uitzien. Er zijn nog maar heel weinig 'naturelle' rotondes, zonder 'ontregelende kunstwerken' of *landmarks*, waarbij uiteraard ook een stukje citymarketing om de hoek komt kijken, of meer van die onzin. Al die grote en luidruchtige, iconische, plaatsbepalende buitenbeelden kunnen we inderdaad missen als kiespijn.

In hun hoedanigheid van 'stadswachten' spraken Lodewijk Brunt en Kees Tamboer ooit van 'opschepperskunst' en 'kunst met een grote bek'. Dit duo had een aantal jaren geleden een wekelijkse rubriek, 'Stadswachten', in *Het Parool*. De heren gingen inderdaad, als heuse stadswachten, gewapend met opschrijfboekje en fototoestel, de Amsterdamse pleinen en straten inspecteren. Van de krantenstukjes hebben ze later een boek gemaakt: *De straat op*. Als voorbeeld bij uitstek van 'opschepperskunst' noemen ze daar *De muur*, een kunstwerk in Amsterdam Noord: 'Een grote, rode matras. Op z'n kant. Dat moet kunst zijn, een andere verklaring is er niet. Wat bezielt een kunstenaar om zo'n rode muur neer te zetten? Onbescheiden, opdringerig, gespeend van elke humor. Belangrijk nog: wat bezielt bestuurders omwonenden met zoiets op te schepen?'

Het lijkt er misschien op dat ze helemaal op de lijn

Pieter Hoexum

is filosoof en publicist

van Boomsma zitten, maar Brunt en Tamboer weten wel beter: zij zijn niet tegen kunst, maar tegen opscheppers-kunst in de openbare ruimte. Om het kaf van het koren te scheiden, formuleren ze een in zijn eenvoud briljant criterium: 'Kun je er schouderophalend aan voorbijgaan?'

Dienende kunst

Misschien moeten we Boomsma niet zo serieus nemen, zoals het hele boekje vooral een studentikoze grap lijkt. Maar, hoe onbeholpen en krom ook, tóch stelt Boomsma een belangwekkende vraag: 'Waarom dragen deze objecten bij?'

Het refrein van de meest gehoorde lofzang op 'buiten-kunst' is waarschijnlijk wel bekend – we kunnen het zo meezingen: kunstwerken in de openbare ruimte ontregelen, zetten je op het verkeerde been, halen je uit de sleur van het dagelijks leven... enzovoorts. Maar als er iets is dat ik niet doorbroken wil hebben, is het wel de dagelijkse sleur. En dan zeker niet door een 'lekker gek kunstwerk', zoals ik wethouder Marjolein de Jong (cultuur en citymarketing) van Den Haag hoorde zeggen in het toespraakje waarmee ze een symposium over kunst in de openbare ruimte afsloot en waarmee ze op een nogal flauwe manier verwees naar het acroniem van dat symposium: LOKO (Landelijk Overleg Kunst in Opdracht).

Idealiter passen de kunstwerken in de omgeving als rekvisieten in het decor waartegen ons dagelijks leven zich afspeelt. Dat decor en de rekvisieten moeten de dagelijkse gang van zaken als het ware stroomlijnen, ze maken van passanten figuranten of soms zelfs acteurs in een groter verhaal. Daaraan dragen die objecten bij.

Tegenover de kunst-met-de-grote-bek zetten de 'stadswachten' Brunt en Tamboer 'dienende kunst'. Ze doelen daarmee om te beginnen op de architectuur, als vorm van toegepaste kunst. De architect is dienstbaar aan het gehele stadsbeeld. Architecten gingen daartoe samenwerken met beeldhouwers, die de gebouwen versieren met ornamenten of beelden.

Er schuilt wel een gevaar in dienstbaarheid, want dienstbaar aan wie of wat? De hedendaagse city-marketeer is ook dol op dienstbare buitenkunst. Hij ziet buitenkunst liefst als een gigantisch logo, als beeldmerk. Een opgeblazen uithangbord eigenlijk, waarmee iedere provincie stad zich inmiddels op de rotondes aan de rand van hun gemeentes wil aankondigen en profileren, of hoe dat ook heet. Wie verlost ons toch van deze 'rotondekunst'?

Behalve vercommercialisering is er een nog grotere bedreiging voor de dienstbare buitenkunst: ideologise-

ring. Buitenkunst wordt gemakkelijk dienstbaar gemaakt aan maatschappijkritiek. Ik bedoel die opzienbarende kunstwerken die, zoals dat dan heet, 'een denkproces in werking willen stellen', of 'een mentaliteitsverandering willen bewerkstelligen', of een 'bewustwordingsproces op gang moeten helpen'. Het klinkt veel commissies vast goed in de oren, maar het gaat toch meestal om ordinaire kunst-met-een-grote-bek. Kunstenaars verworden tot verwarde onheilsprofeten die hun sombere boodschappen van de daken schreeuwen – kunstenaars worden 'Damschreeuwers'.

Te denken valt aan een kunstenaar als Jonas Staal, die beroemd en berucht werd met zijn stiekem in de openbare ruimtes van Den Haag en Rotterdam geplaatste zogenaamde 'herdenkingsmonumentjes' voor Geert Wilders, wiens leven toen weliswaar bedreigd werd, maar hem toch echt niet ontroofd was. Of Martijn Engelbregt, die onlangs in een interview met *de Volkskrant* meldde: 'De maatschappij zit vol vastgeroeste meningen en verhoudingen. Om die in beweging te krijgen, moet ik eerst kortsluiting veroorzaken.' Dat laatste lukt hem regelmatig, om te beginnen met zijn zogenaamde *Illegalenformulier* uit 2003: een officieel ogend, in Amsterdam op grote schaal (tweehonderdduizend exemplaren!) huis-aan-huis verspreid formulier waarin bewoners werden opgeroepen illegalen aan te geven. Hij joeg velen de stuipen op het lijf.

Kalme buitenkunst

Brunt en Tamboer breken een lans voor de beeldhouwers die samenwerkten met de architecten van de Amsterdamse School, zoals Hildo Krop, de 'Michelangelo van Amsterdam'. In dezelfde trant zou er mijns inziens een herwaardering moeten komen voor die goede oude 'monumentale kunst' van de wederopbouwarchitectuur. En voor de opvolgers daarvan, de Arnhemse School van Peter Struyken (als ik had moeten kiezen voor de Amsterdamse Straatkunstprijis, had ik gekozen voor *Elevating the Witte de With*).

Er is kortom niet alleen een teveel aan kunst in de openbare ruimte, namelijk in de vorm van opscheppers-kunst, maar ook een groot gebrek aan 'kalme buitenkunst', oases van rust, bronnen waar je je aan kunt laven. Ik zou kunnen pleiten voor *slow-art*, als dat niet zo modieus zou klinken. Ik verklaar eenvoudigweg een muurbloempje de liefde in de hoop dat vele andere muurbloempjes zich mogen verheugen in wat meer aandacht. Dat verdienen ze nu zeker, nu juist kunst in de openbare ruimte een van de kinderen van de rekening van het beleid van staatssecretaris Zijlstra lijkt te worden.